

Antiinhisar siyasətin hühuqi əsasları

Inhisar və onun formalari.

“İnhisar” ərəb dilindən alınmış “monopoliya” sözünün alternativi kimi işlədilir.”İnhisar” terminini dilimizə çevirsək,hərfi mənada “təkəl”,”təkəlçilik” mənasini verir ki,bu da inhisarin mahiyyətini ifadə edir.Çünki inhisar və inhisarçılıq çoxlu istehsal vasitələrinin və insan qüvvəsinin bir əldə cəmləşdirilməsidir.

İnhisar rəqabətin əksidir.İnhisarlar istehsal qüvvələrinin inkişafının müəyyən səviyyəsində yaranır.Onların yaranmasının əsas səbəbi istehsalın təmərküzləşməsidir.

Elm və texnikada baş verən bu sıçrayış kapital yigimini sürətləndirir.Çünki yeni,mükəmməl texnikanı tətbiq etmək böyük pul vəsaiti tələb edir.Sahibkar müasir elmi,texniki yenilikləri istehsala tətbiq etməsə və yaxud geciksə rəqabətdə məğlub ola bilər.Bundan xilas olmaq məqsədilə mənfəətin daha çox hissəsini istehsalın genişləndirilməsinə yönəldirlər.Bunun nəticəsində iri müəssisələr yaranır.

Bir qayda olaraq,iri müəssisələrin manevr etmək qabiliyyəti aşağı olur.Yəni kapitalı bir sahədən digər sahəyə çətinliklə keçirirlər.Bu zaman onlar böyük itkilər verə bilərlər.Digər tərəfdən bu və ya digər məhsulun istehsalının əsas hissəsi bir neçə iri sahibkarın əlində toplanmış üçün istehsalın həcmi qiymət,xammal mənbələri,satış bazarlarını bölmək haqqında razılığa gəlməyə imkan yaranır.

Beləliklə istehsalda inhisar bir qrup ən iri müəssisələr firmalar birliklər tərəfindən bu və ya digər məhsulun istehsalı və satışının böyük hissəsini öz əlində birləşdirməsidir.Bununla da onlar bazarda hökmranlığı əldə edirlər və qiymətlə təsir etmək yolu ilə yüksək inhisar mənfəətin götürülməsinə nail olurlar.

Beləliklə inhisarçılıq –təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti daha yüksək mənfəət əldə etmək məqsədilə sərbəst rəqabətə yol verməmələri,onun məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması fəaliyyətidir.

Azad rəqabətin məhdudlaşdırılmasına və aradan qaldırılmasına yönəldilmiş inhisarçılıq fəaliyyətini iki qrupa bölmək olar:

1. İnhisarların inkişafının ilkin mərhələsində inhisara daxil olan təsərrüfat subyektləri üçün qiymətqoymanın razılaşdırılması, xammal və satış bazarlarının bölüşdürülməsi və mənfəət götürmək üçün əlverişli şərait yarada biləcək digər məsələlərdə razılıq əldə edilməsinə yönəldilən fəaliyyətlər;
2. Bazardakı hakim mövqelərindən istifadə edərək inhisar qiyməti aləti(aşağı inhisar qiyməti, yuxarı inhisar qiyməti) vasitəsi ilə rəqibin sıxışdırılmasına yönəldilmiş fəaliyyətlər.

Bu fəaliyyəti nəticəsində inhisarçı müəssisə istehsalda və satışda əsassız surətdə üstünlüyə malik olur.

İnhisar nəzəriyyəsinə görə inhisarın maksimum mənfəət götürməsinə təmin edən məhsul buraxılışının həcmi rəqabət şəraitində mövcud olan prinsipə, son hədd gəlirlərinin və son hədd xərclərinin bərabərliyinə əsaslanır.İqtisadiyyatda inhisarçılığı əhatəliyi baxımından aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. İstehsal inhisarçılığı: İstehsal inhisarçılığı inhisarçılığın elə formasıdır ki, bu zaman hər hansı məhsulun istehsalının və realizəsinin əsas çəkisi məhdud miqdarda istehsalçının sərəncamına keçir. Buna müxtəlif yollarla nail olunur. Birinci yol ondan ibarətdir ki, müəyyən növ məhsul istehsalçıları məqsədyönlü şəkildə inhisarçılığa meyl etməyə başlayır və yekunda bu meyl hər-hansı bir inhisarçı ittifaqın yaranması ilə nəticələnir. İkinci yol isə bunun əksinə olaraq kapitalın öz-özünə artması nəticəsində istehsalçı müəssisənin istehsal inhisarçılığına nail olmasından ibarətdir. İnhisarçılığın nəzərdən keçirilən bu forması çox zaman iqtisadi inkişafın məntiqi nəticəsi kimi səciyyələnir.

İqtisadi ədəbiyyatda istehsalda inhisarçılığın mahiyyətini üç başlıca cəhətlə səciyyələndirirlər: